

Чумак Ю. О.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острозь

КОНЦЕПТ ШЛЯХ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Робота представляє собою дослідження в сфері когнітивної лінгвістики. До уваги береться концепт ШЛЯХ та особливості його функціонування в англійській, французькій та німецькій лексиці. В роботі розглядаються та аналізуються фразеологічні одиниці на позначення шляху в системі англійської, французької та німецької мови а також виокремлюються та розглядаються субфрейми фрейму ШЛЯХ. Визначено сферу застосування та можливі шляхи використання результатів дослідження та осмислено поняття "концепт" у складі сучасної наукової парадигми, окреслено співвідношення понять "фрейм" і "концепт" в когнітології.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, мовна картина світу, побутова лексика, фразеологічні одиниці, фрейм, субфрейм, слот.

Робота представляет собой исследование в области когнитивной лингвистики. Исследуется концепт ПУТЬ и особенности его функционирования в английской, французской и немецкой лексике. В работе рассматриваются и анализируются фразеологические единицы для обозначения пути в системе английского, французского и немецкого языка, а также выделяются и рассматриваются субфреймы фрейма ПУТЬ. Определяется сфера применения и возможные пути использования результатов исследования и осмысленно понятия "концепт" в составе современной научной парадигмы, обозначены соотношение понятий "фрейм" и "концепт" в когнитологии.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, бытовая лексика, фразеологические единицы, фрейм, субфрейм, слот.

The writing is an investigation in the sphere of cognitive linguistics. The concept of the WAY, particularly its functioning in English, French and German is in the centre of attention. Phraseological units and the frame structure representing the concept of the WAY are depicted and analyzed in this writing. The sphere and ways of the usage of the results of investigation are also mentioned. The notion of frame and concept within the cognitive paradigm are depicted in the writing.

Key words: cognitive linguistics, concept, everyday lexis, phraseological units, frame, subframe, slot.

На межі тисячоліть лінгвістична антропоцентрична парадигма збагатилася новими напрямками. До них, зокрема, належить когнітивна лінгвістика, яка підносить на новий щабель наукового пізнання успадковану від логіки, філософії, психології та попередніх етапів розвитку мовознавства проблему зв'язків між мовою та мисленням. У центрі пріоритетних

досліджень представників когнітивної лінгвістики залишаються важливі проблеми, що вже стали традиційними для мовознавства: структура мовної свідомості, форми репрезентації знань, співвідношення логічної, мовної та концептуальної картин світу, картина світу та модель світу [4].

Разом із тим на перший план мовознавчого пошуку в останні десятиліття висуваються когнітивна семантика, когнітивні категорії, когнітивна парадигма, когнітивні стратегії, когнітивні моделі. Центральне місце в сучасній парадигмі когнітивної лінгвістики посідають концепт і концептосфера – лінгвоментальні феномени, осмисленню яких присвячено праці цілої низки учених. Однак, найбільша увага в дослідженнях надається саме концепту. Нині активно ведуться дослідження як окремих концептів – “доля”, “сумління”, “совість” (Т. В. Радзієвська), “кохання”, “щастя” (С. Г. Воркачов), “обов’язок” (Т. В. Булигіна, О. Д. Шмельов, А. Д. Кошелєв), “істина” (В. А. Лукін), “простір” (О. Забуранна), “дорога” (О. О. Іпполітов) тощо – так і цілих конгломератів концептів – концептосфер. За спостереженнями вчених, існують типові концепти, виразно представлені в усіх мовах і культурах; поряд із ними в кожній культурно-мовній традиції наявні специфічні концепти або концепти зі специфічними складниками, зокрема “душа” (А. Вежбицька, Ю. С. Степанов), “совість” (Ю. Д. Апресян), “воля” (О. Д. Шмельов). Одне з ключових місць серед таких концептів займає концепт “шлях”. Концепт “шлях” – це культурно маркований вербалізований смисл, який представляється у плані вираження цілою низкою мовних реалізацій, які утворюють відповідну лексико-семантичну і когнітивну структури. Останній реалізується за допомогою ментальної моделі фрейма як ієрархічно впорядкованої репрезентації певної ситуації довкілля, що представляє концепт “шлях”. Національну специфіку концептів унаочнюють фрейми.

Метою даного дослідження є аналіз функціонування концепту ШЛЯХ в англійській, французькій та німецькій мовах. Український лінгвіст О. С. Пальчевська у своїй праці “Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси” вже торкається проблеми вивчення даного концепту, проте, прагне встановити місце концепту ШЛЯХ не в загальній, а лише у *просторовій* моделі світу, тому необхідним є більш детальне вивчення концепту ШЛЯХ, визначення базових понять та особливостей його функціонування в системі англійської, французької та німецької мови. Дане дослідження пропонується здійснити за допомогою таких когнітивних моделей, як концепт, фрейм та фразеологічні одиниці.

Фрейм – одиниця знань, яка організована навколо концепта і містить у собі дані про суттєве, типове і можливе для цього концепта в рамках певної культури [1;3]; структура даних для представлення стереотипної ситуації [6]. Фрейм – це модель культурнозумовленого, канонізовано-

го знання, яке є загальним хоча б для частини суспільства [1]. Фрейм складається з вершини (теми), слотів або терміналів, які заповнюються пропозиціями. Основною одиницею збереження інформації є пропозиція [2; 5; 6]. Фрейми – це блоки знання, які стоять за значеннями слів і забезпечують їх розуміння. Термін "фрейм" використовується в даному випадку як родове поняття – загальний термін для позначення різних типів структур: фреймів, схем, сценаріїв [6]. Фразеологічні та лексичні одиниці, які номінують концепт "шлях" у вигляді чотирьох субфреймів, об'єднуються загальною фреймовою моделлю – атрибутивний субфрейм, субстантивний субфрейм (предметний), акціональний субфрейм статичного руху та акціональний субфрейм динамічного руху. Кожна з представлених ситуацій моделюється на основі субфреймів, які мають свої модифікації. У центрі кожного субфрейму лежить лексема, а на її периферії – ментальні кореляти. В межах субфреймів виокремлюються субконцепти та їх профілі, з якими корелює концепт "шлях".

З метою виявлення основних вербалізаторів досліджуваного концепту проведено аналіз словникових дефініцій, ідо містяться в синонімічних та тлумачних лексикографічних джерелах. В англійській мові це лексеми *road, way, street, avenue, lane, alley, wynd, by-street, backstreet, passage, arcade, path, mall, grove, walk, parade, esplanade, promenade, boulevard*, проте за основну та найточнішу дефініцію поняття "шлях" було обрано слово *way*, яке найдоцільніше та найточніше може представляти даний концепт. При фреймовому аналізі слова *way* і словосполучення групуються у ряд вузлів (субфреймів), таких як *a method, style, or manner of doing something; a road, track, or path; parts into which something divides or is divided; a person's occupation or line of business; forward motion or momentum of a ship or boat through water; a sloping structure down which a new ship is launched* в яких реалізується шлях як концепт, перед тим як розгалужитись у слоти. Вищезазначені одиниці репрезентують шлях, рух, напрямок та дистанцію.

Якщо ж говорити про фразеологічні властивості концепту "шлях", то варто зазначити, ідо серед українських еквівалентів терміну "шлях" в англійській мові серед таких слів як *road, way, route, track, itinerary, path, расета* ін. найвіддалішим та найбільш вживаним є компонент *way*. Фразеологізми зі словом *way* є поширеними в англійській мові, тому потребують детальнішого аналізу та дослідження. У словнику "Oxford Advanced Learner's Dictionary" занотовано 13 визначень слова *way* в значенні іменника: 1) шлях, дорога, 2) сторона, бік; напрям.; 3) віддал, певна дистанція; 4) рух вперед, хід; 5) метод, засіб, спосіб дії; 6) звичай, звичка; 7) спосіб життя; 8) галузь, сфера; 9) стан; хвилювання; 10) відношення 11) стиль, манера; 12) простір, ділянка, 13) певний аспект якогось явища. У поєднанні з прийменником слово *way* упевнить функцію прислівника (на-

приклад, *wayahead, wayabove*). Щодо ФО, вміщених у словник “Oxford Advanced Learner’s Dictionary”, то їх кількість налічує 66 ідіом [9]. Словник “Longman Dictionary of Contemporary English” налічує понад 50 ФО з компонентом *way* [8]. У словнику фразеологізмів “Chamber’s Dictionary of Idioms” нараховується 42 фразеологізми [7]. “Oxford Dictionary of English Idioms” подає 73 фразеологізми зі словом *way* [10]. Якщо оцінити загальну кількість ФО, що вживаються зі словом *way*, то їх кількість становить понад 100 одиниць. З огляду на багатий фактологічний матеріал, про що свідчать вищеперелічені джерела, опис цих фразеологізмів торкається багатьох значень.

Концепт ШЛЯХ посідає важливе місце у французькій лексиці. Як фрейм, він представлений наступними субфреймами: *le chemin, la voie, le voyage, la route, le sentier, la course, le trajet*. Якщо ж говорити про фразеологічну наповненість ФО із лексичними одиницями, позначаючими шлях, то варто зазначити, їх ідо кількість досягає близько 100.

Незважаючи на загальну думку про чіткість та строгість німецької мови, її лексика та фразеологія є багатою на вирази та фразеологічні одиниці. Субфрейми *der Weg, die Bahn, die Reise, die Strecke, der Lauf, der Pfad* складовими фрейму ШЛЯХ в німецькій мові. Було розглянуто принципи функціонування концепту ШЛЯХ у французькій та німецькій мовах, здійснений порівняльний аналіз ФО з компонентами на позначення концепту ШЛЯХ, створено та проаналізовано близько 40 пар фразеологічних одиниць, ідо так чи інакше співвідносяться у своїх значеннях і визначено, ідо для багатьох ФО у французькій мові є синонімічні або антонімічні ФО у французькій. Наприклад, Французька та німецька мовна картина світу репрезентує безліч ФО з різними значеннями на позначення культурних особливостей обох мов. Чи не найчисельнішою групою фразеологізмів в обох мовах є ФО, що позначають допомогу та створення перешкод на людському життєвому шляху. Їхні значення є різноманітними, як синонімічними так і антонімічними.

ФО *faire voir bien du chemin* має значення “створити кому-небудь турбот”. Його відповідниками у німецькій мові є ФО *von der rechten Bahn abbringen* – “спокушати з широго шляху” та *inden Wegtreten*, що означає “ставати поперек дороги, перешкоджати, плутатися під ногами”. Антонімічним до вищезазначених ФО є вираз *auf die rechte Bahn führen (abо bringen)*, що означає “допомогти кому-л. стати на вірний, правильний шлях”. Вирази щоденно вживаються в розмовній лексиці. ФО *montrer le chemin* має значення “показати приклад”. Він застосовується у школах та розмовній лексиці. Наприклад: *Montrez lui le chemin!* Його відповідниками у німецькій мові є ФО *den rechten Weg bringen* – “вказати правильний шлях; наставити на шлях ширий”. В свою чергу ФО *perdre son chemin* значає “збитися зі шляху” і має синонімічну за значенням

ФО *vom Wege abkommen*, що означає “збитися зі шляху, заблудитися”. Подані одиниці часто вживаються в повсякденній лексиці. Цікаве значення має ФО *auf die schiefe Bahngreuten*, що означає “вступити на слизький шлях”. Наприклад: *Ich will nicht, das du auf die schiefe Bahn geratst, wie irgendein dummer Kleinburger, der nichts von Geschäften versteht und zu steilen anfängt*.

Також були розкриті особливості фреймової організації концепту ШЛЯХ у французькій та німецькій мовах та проаналізовані субфрейми ментальної моделі фрейму ШЛЯХ в досліджуваних мовах. Наприклад, субфрейм *method, style, or manner of doing something* представлений таким виразом, як *(one's way) one's characteristic or habitual manner of behaviour or expression*, який тою чи іншою мірою позначає характер певної особи або особливість її поведінки. Він також може означати певну звичку. Наприклад: *it was not his way to wait passively for things to happen*. Без жодних сумнівів, в більшості випадків даний вираз може зустрічатись в повсякденному мовленні. Субфрейм *lavoie* може репрезентувати спосіб, засіб, шлях; поводження дії: *Tu vas vivre dans le luxe. Tes parents vont t'aplanir la voie...* Ти будеш жити в розкоші. Батьки розчистять перед гобою дорогу. Поданий субфрейм часто вживається в повсякденній лексиці. Субфрейм *die Bahn*, як правило, позначає життєвий шлях і вживається як в літературі, так і релігії: *Wir müssen auf der rechten Bahn sein*. Вартим уваги є також субфрейм *die Reise: Glückliche Reise!* В більшості випадків субфрейм є вживаним в повсякденній лексиці.

З усього вищесказаного, можна зробити висновок, що когнітивна наука розглядає функціонування концепту “шлях” у фразеології та лінгвістиці як невід’ємну складову розумової діяльності людини. Крім того, ШЛЯХ посідає центральне місце в архетиповій моделі світу (сукупності уявлень людини про світ та про саму себе). Архетипова модель світу втілюється у мові у вигляді частини когнітивної системи, через яку реалізується доступ до структур свідомості людини, ідо відповідно уможливлене репрезентацію та аналіз поняття ШЛЯХ за допомогою низки когнітивних моделей – концепту, фрейму та фразеологічних одиниць. Можна зробити висновок, ідо концепт ШЛЯХ в англійській мові, французькій та німецькій мовах та особливості його функціонування та потенціал є повністю проаналізованими та охарактеризованими. Також було розкрито потенціал фреймового та фразеологічного підходу до структурування концептосфери національно-мовної свідомості англійського французького, та німецького суспільства.

Література:

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов : ТГУ, 2000. – 123 с.

2. Валюкевич Т. В. Лингвистический статус концепта Внешность // Вісник Харківського національного університету. Комунікативні та когнітивні проблеми дискурсу. – № 537. – 2001. – С. 159-165.
3. Дейк Т. А. ван. Фреймы знаний и понимания речевых актов // Язык. Понимание. Коммуникация. – М. : Прогресс, 1989. – С. 12–40.
4. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Сіяч, 1997. Вип. 11. – С. 11
5. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.
6. Минский М. Структура для представления знаний // Психология машинного зрения. – М. : Мир, 1978. –С. 249-338.
7. Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian semibilingual. – К. : Всеувиго, 2002. – 475с.
8. Cowie A. P., Mackin R., McCaig I. R. Oxford Dictionary of English Idioms. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 685 p.
9. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 1716 p.
10. Quirk R. Longman Dictionary of Contemporary English. – London : Pearson Longman, 2006. – 1950 p.